

Зміцнення «партії війни» як виклик для політичної системи Росії

В. Ярмоленко, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Проаналізовано тенденції посилення впливу частини російської еліти, котра відстоює більш радикальні дії Росії у війні проти України.

Висновки

1. Повномасштабна війна Росії проти України зміцнила позиції неформальних центрів впливу в російських елітах, які фактично контролюють воєнізовані угруповання, володіють інформаційно-комунікаційними та фінансовими ресурсами, у подальшому можуть становити альтернативу для формальних державних інституцій РФ, що дотичні до питань національної безпеки та оборони.

2. Зміцнення неформальних військово-політичних лідерів може спричинити подальше напруження у відносинах між різними групами російської еліти в разі послаблення політичної системи РФ, особливо внаслідок поразки російських окупаційних військ у війні проти України.

Глава Чеченської Республіки (ЧР) РФ Рамзан Кадіров 1 жовтня 2022 р. у своєму телеграм-каналі критично висловився щодо дій Міністерства оборони Росії та командування т. зв. «спеціальної воєнної операції», звинувативши, зокрема, командувача «угруповання російських військ “Південь”» генерал-полковника Олександра Лапіна у некомпетентності, та закликав до більш радикальних кроків з боку збройних формувань Росії у війні проти України. Своєю чергою, пресслужба компанії «Конкорд» опублікувала реакцію її власника Євгенія Пригожина, у якій той фактично підтримав позицію глави Чечні, проте надалі заперечив безпосередню критику особи О. Лапіна.

Публічна критика з боку неформальної політичної еліти пролунала на тлі відступу угруповання російських окупаційних сил з-під м. Лимана Донецької області, що сталося внаслідок успішного контрнаступу Сил оборони України наприкінці вересня – на початку жовтня поточного року, а також значних організаційних проблем у здійсненні оголошеної 21 вересня цього ж року «часткової» мобілізації в Росії.

Через кілька днів, а саме 8 жовтня 2022 р., Р. Кадиров та Є. Пригожин позитивно сприйняли призначення командувачем «об'єднаним угрупованням військ ЗС РФ», що беруть участь у повномасштабному вторгненні Росії в Україну, генерала армії Сергія Суровікіна. Цей воєначальник свого часу командував групою військ ЗС РФ у Сирії. Саме за його командування в березні – грудні 2017 р. російські сили завдавали масштабних ударів по цивільній інфраструктурі сирійських міст.

Посилення «партії війни»

Р. Кадиров та Є. Пригожин належать до умовної неформальної групи російської еліти, котра послідовно наполягає на жорсткіших методах ведення бойових дій проти України. Публічність таких заяв свідчить про прагнення цієї групи посісти впливові позиції у владній структурі Росії.

Очільник ЧР ще напередодні повномасштабного вторгнення закликав до воєнної агресії проти України¹ та її «приєднання» до РФ². З 2014 р. в бойових діях на Донбасі з боку незаконних збройних формувань (НЗФ) т. зв. «ЛНР/ДНР» брав участь батальйон «Смерть», що складався з вихідців із Чечні. Починаючи з 24 лютого 2022 р., Р. Кадиров послідовно підтримував інформаційно-пропагандистський напрям т. зв. «спеціальної воєнної операції», героїзував участь у війні підрозділів із ЧР, популяризував «збройне братерство» із регулярними ЗС РФ та угрупованнями т. зв. «ЛНР/ДНР», а також демонстрував підтримку рішень військово-політичного керівництва Росії. З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну Р. Кадирову та низці представників його оточення, котрі беруть участь у бойових діях, президент РФ двічі надавав чергові генеральські звання (самому Кадирову в квітні 2022 р. було надано звання генерал-лейтенанта, а на початку жовтня цього ж року – генерал-полковника, що формально дозволяє йому обіймати найвищі керівні посади у військових та силових структурах РФ).

На відміну від глави ЧР, Є. Пригожин до вересня 2022 р. фактично уникав публічних заяв на політичну тематику. Подальші його висловлення, переважно через пресслужбу компанії «Конкорд», супроводжувалися радикальним наративом, суголосним із позицією низки інших офіційних представників керівництва та політичної еліти РФ. У квітні 2022 р. Є. Пригожин відвідував територію т. зв. «ДНР», імовірно з «гуманітарною місією»³. У серпні – вересні 2022 р. в низці ЗМІ були опубліковані світлини, на яких він зображений із «зірками Героя» – найвищими нагородами РФ та квазіутворень «ЛНР/ДНР», хоча жодного

¹ Кадыров заявил, что на месте президента «давно бы забрал Украину». *РБК*. 2022. 24 янв. URL: <https://www.rbc.ru/politics/24/01/2022/61eed0a59a79472f11f4c7e5>

² Кадыров назвал условие, при котором Украина может стать частью России. *РБК*. 2021. 26 дек. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/61c8b23e9a79471ad1efa448?>

³ Бизнесмен Евгений Пригожин находится в ДНР. Фото с ним опубликовал депутат Виталий Милонов. *Фонтанка.ру*. 2022. 16 апр. URL: <https://www.fontanka.ru/2022/04/16/71262668/>

відповідного указу з цього приводу не було опубліковано. За інформацією інтернет-видання «Медуза», «героя Росії» Є. Пригожину було надано саме в контексті боїв за м. Попасну Донецької області, у яких ключову роль зіграла приватна військова компанія «Вагнер» (ПВК «Вагнер»)⁴.

Радикалізація риторики «партії війни» щодо необхідності рішучіших дій Росії («тотальної війни», масової мобілізації тощо) є наслідком відступу сил РФ із більшої частини Харківської області та подальшою невдалою організацією «часткової» мобілізації в Росії, оголошеної 21 вересня 2022 р. Зростання підтримки «ультрапатріотичного» нарративу⁵ стало чинником, який вплинув на рішення військово-політичного керівництва РФ щодо подальшої ескалації.

Окрім широких зв'язків із керівництвом Міноборони, Генерального штабу РФ та Росгвардії, Р. Кадіров підтримував активні контакти з офіційними особами РФ (йдеться насамперед про тих, хто відповідає за регіональний розвиток: заступника глави адміністрації президента РФ С. Кірієнка та заступника глави уряду РФ М. Хуснулліна), а також т. зв. «керівництвом» «ЛНР/ДНР», які готували та втілювали в життя заходи, спрямовані на спробу анексії тимчасово окупованих частин України – Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей.

Згадані С. Кірієнко та М. Хуснуллін разом із низкою інших представників уряду й установ, котрі відповідають за промисловий комплекс і фінансово-валютну політику Росії (С. Мішустіним, Е. Набіуліною, Д. Мантуровим, Г. Грефом та ін.) і становлять неформальну групу «технократів» – прихильників прагматичного підходу до державного будівництва, фактично дотримуються конформістської позиції. Проте інколи вони публічно підтримують радикальний нарратив, який оприлюднює низка інших представників політичних кіл Росії, котрі активно лобювали інтереси невизнаних квазіреспублік. Зокрема, йдеться про заяви заступника глави РБ РФ Д. Медведєва, глави політичної ради партії «Єдина Росія» А. Турчака, глави партії «Справедлива Росія» С. Миронова⁶.

Показовою в цьому контексті є позиція Є. Пригожина. Він виступив із різкою критикою представників фракцій КПРФ та ЛДПР у Державній думі РФ, що вважаються «системною опозицією», за відсутність бажання практично «допомогти фронту». Деякі представники публічних кіл, особливо з-поміж членів КПРФ, в умовах поразок російських окупаційних військ в Україні намагаються

⁴ Грубо говоря, мы начали войну. Как отправка ЧВК Вагнера на фронт помогла Пригожину наладить отношения с Путиным – и что такое «собянинский полк». Расследование «Медузы» о наемниках на войне в Украине / Лилия Яппарова при участии Андрея Перцева и Алексея Славина. *Meduza*. 2022. 13 июля. URL: <https://meduza.io/feature/2022/07/13/grubo-govorya-my-nachali-voynu>

⁵ Перцев А. Бунт верных. Как Кремль ответит на недовольство харьковским отступлением. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2022. 12 сент. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/87889>

⁶ Див.: Прокопенко А. Моральная карьера технократов. Почему российский госаппарат так легко принял войну. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2022. 04 окт. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/87915>

уникнути закликів до консолідації навколо керівництва Росії, залишаючи за собою можливість критики в разі остаточної невдачі т. зв. «спеціальної воєнної операції»⁷.

Тенденція до «ворлордизму» у РФ

Незважаючи на відсутність офіційного політичного чи управлінського статусу федерального рівня, Р. Кадиров (глава суб'єкта федерації) та Є. Пригожин (власник низки приватних компаній) фактично стали організаторами та неформальними керівниками воєнізованих формувань, котрі беруть участь в агресії проти України поряд із ЗС РФ. Обидва завдяки лояльності та особистим зв'язкам із Путіним та владними колами отримали можливість і надалі збагачуватися завдяки доступу до державних коштів, призначених на ведення бойових дій та зміцнення безпекового сектору РФ.

У вересні 2022 р. за сприяння Р. Кадирова були сформовані принаймні чотири додаткові військові формування для участі у війні проти України. Зокрема, це батальйон спеціального призначення Національної гвардії РФ (Росгвардії) «Південь-Ахмат», 78-й механізований полк спеціального призначення «Північ-Ахмат» імені героя РФ А. А. Кадирова, батальйони «Схід-Ахмат» та «Захід-Ахмат» у складі МО РФ. Військовослужбовцями цих угруповань стали переважно вихідці із Чеченської Республіки, а командирами та кураторами – представники родин, пов'язаних із таїпом (родом) Кадирових (Беной), та особи, наближені до глави ЧР. На території Чечні також здійснюється підготовка найманців з інших регіонів Росії на базі Російського університету спецназу в м. Гудермесі (заснований у серпні 2013 р.). Фонд Ахмата Кадирова, кошторис якого формується переважно з пожертв чеченських бізнесових кіл, активно фінансував інформаційно-пропагандистський супровід та забезпечення військових підрозділів із ЧР, а також низку «гуманітарних ініціатив» керівництва ЧР на тимчасово окупованих територіях України⁸.

Ім'я Є. Пригожина, серед напрямів ділової активності якого реалізація державних замовлень, а також продовольчого й логістичного забезпечення структур МО РФ, тривалий час постійно згадувалось у контексті діяльності «Групи Вагнера» (ПВК «Вагнер»). Проте підприємець до вересня 2022 р. намагався послідовно заперечувати свою причетність до створення будь-яких приватних військових компаній. Із цим, зокрема, була пов'язана низка позовів проти журналістів, котрі стверджували про зв'язки цього підприємця з угрупованнями

⁷ Гармоненко Д., Родин І. В лагері «рассерженных патриотов» усилились противоречия. *Независима газета*. 2022. 11 окт. URL: https://www.ng.ru/politics/2022-10-11/3_8562_kprf.html

⁸ Чемберс Г. Как Кадыров финансирует войну в Украине. *Riddle*. 2022. 24 март. URL: <https://ridl.io/ru/kak-kadyrov-finansiruet-voynu-v-ukraine/#>

найманців⁹. Але 26 вересня цього ж року Є. Пригожин через пресслужбу компанії «Конкорд» підтвердив свою безпосередню участь у створенні «Групи Вагнера» в 2014 р., назвавши її «БТГ» («батальйонно-тактичною групою»)¹⁰. У подальшому ПВК «Вагнер», координуючи свої дії із ГУ ГШ РФ, фактично виконувало «підрядні» завдання керівництва РФ у низці держав Близького Сходу, Африки та Латинської Америки, пов'язані зі здобуттям та утриманням влади лояльних до Росії урядів та контролем над видобутком природних ресурсів.

Низка ЗМІ також пов'язувала Є. Пригожина з «Агентством інтернет-досліджень», яке вважалось «фабрикою тролів». Метою цієї структури було створення необхідних для російського керівництва суспільних настроїв у РФ та іноземних державах через інформаційний тиск (зокрема, здійснювалася спроба впливу на президентські вибори в США у 2016 р.). Із Є. Пригожиним пов'язують також Федеральну агенцію новин (ФАН) та деякі телеграм-канали із значною кількістю читачів. Усі ці канали активно висвітлюють хід бойових дій «без цензури»¹¹.

Проте, на думку аналітиків, попри зміцнення подібних неформальних центрів впливу нині відсутні чіткі ознаки розколу російських еліт через цементуючу роль В. Путіна у владній вертикалі¹².

Водночас на тлі потенційного послаблення персоналістської політичної системи в Росії представники еліти, що сконцентрували відповідні ресурси, можуть здійснити спробу захопити фактичну політичну владу в країні. Надалі цей процес може призвести до явища «ворлордизму» (від *англ.* warlordism – влада воєначальників) – форми державного правління, за якого розподіл влади відбувається між неформальною олігархією, що володіє військовим, фінансово-економічним та політичним ресурсом, а також фрагментації управлінської вертикалі між федеральним центром та регіонами.

⁹ Суд в Москві признав недостоверними слова Венедиктова, що Євгеній Пригожин – "хазяїн "ЧВК Вагнера". *Настоящее Время*. 2022. 15 авт. URL: <https://www.currenttime.tv/a/venediktov-sud-prigozhin/31989650.html>

¹⁰ Рошина О. «Кухар Путіна» на тлі мобілізації визнає, що це він стоїть за ПВК «Вагнер». *Українська правда*. 2022. 26 верес. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/26/7369114/>

¹¹ Russian offensive campaign assessment, October 6. *ISW*. 2022. October 06. URL: <https://understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-october-6>

¹² Гельман В. Раскола элит не будет. *Riddle*. 2022. 13 окт. URL: <https://ridl.io/ru/raskola-elit-ne-budet/>